

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 379.83

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

MODERN STATUS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF EXTREME TOURISM IN UKRAINE AND THE WORLD

Глебова А.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри туризму та адміністрування,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка

Зозуля А.В.

студент спеціальності «Туризм»,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка

Солодовник М.О.

студентка спеціальності «Туризм»,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка

У статті досліджується сутність поняття «екстремальний туризм». Авторами було встановлено, що на сучасному етапі екстремальний туризм розвивається активно у різних країнах світу. Було здійснено систематизацію всіх видів екстремального туризму, що дало змогу їх класифікувати за місцем проведення. Це дало змогу виокремити 5 основних видів екстремального туризму: водний, повітряний, гірський, наземний, екзотичний. Встановлено, що об'єкти для розвитку екстремального туризму можуть створюватися як штучно, так і на основі наявних ресурсів. В Україні це відносно новий вид туризму, який має можливість і туристичні об'єкти для подальшого розвитку у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: екстремальний туризм, класифікація екстремального туризму, водний туризм, екзотичний туризм, гірський туризм, наземний туризм, повітряний туризм, соціально-психологічні аспекти.

В статье исследуется сущность понятия «экстремальный туризм». Авторами было установлено, что на современном этапе экстремальный туризм развивается активно в разных странах мира. Была осуществлена систематизация всех видов экстремального туризма, что позволило их классифицировать по признаку места проведения. Это позволило выделить 5 основных видов экстремального туризма: водный, воздушный, горный, наземный, экзотический. Установлено, что объекты для развития экстремального туризма могут создаваться как искусственно, так и на основе имеющихся ресурсов. В Украине это относительно новый вид туризма, который имеет возможности и туристические объекты для дальнейшего развития в долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: экстремальный туризм, классификация экстремального туризма, водный туризм, экзотический туризм, горный туризм, наземный туризм, воздушный туризм.

In the article the essence of «extreme» tourism is investigated. The authors found that at the present stage, extreme tourism is developing actively in different countries of the world. Systematization of all kinds of extreme tourism was carried out, which allowed them to be classified as a place. This allowed to identify 5 main types of extreme tourism: water, air, mountain, land, exotic. It is established that objects for the development of extreme tourism can be created both artificially and on the basis of available resources. In Ukraine, this is a relatively new type of tourism, which has the potential and tourism facilities for further development in the long term.

Keywords: extreme tourism, classification of extreme tourism, water tourism, exotic tourism, mountain tourism, ground tourism, air tourism.

Постановка проблеми. На міжнародному ринку туристичних послуг чітко простежується тенденція щодо стрімкого розвитку популярності активних видів відпочинку, зокрема екстремального.

Екстремальний туризм є одним із найперспективніших видів туризму серед усіх інших, тому що цей вид туризму приваблює до себе все більше туристів, що надають перевагу активному відпочинку, який передбачає подолання труднощів та небезпек під час туристичного маршруту.

На сучасному туристичному ринку екстремальний туризм користується неабияким попитом, оскільки для свого розвитку він не потребує значних фінансових вливань та дає змогу з року в рік збільшувати пакети турів, що пропонують туристичні фірми своїм клієнтам. Найбільшою популярністю користуються окремі види екстремального туризму, які відомі серед вузького кола екстремалів – «dark tourism», «атомний туризм», «джайлоо-туризм» тощо. Слід зазначити, що останнім часом виникають туристичні фірми, котрі спеціалізуються винятково на екстремальних видах відпочинку.

Питання щодо динамічного розвитку екстремального туризму у своїх працях порушували такі відомі вчені, як А. Романов, Ю. Дмитрієвський, Я. Ярін, О. Бабкін, В. Гуляєв. У своїх працях науковці проаналізували розвиток екстремального туризму окремо по країнах, що є важливим фактором для подальшого впровадження іноземного запозиченого досвіду на теренах України. Проте екстремальний туризм є динамічним процесом, що розвивається і постійно трансформується залежно від потреб і смаків туристів. Він дає змогу не тільки отримувати задоволення, але і для окремих туристичних дестинацій залучати додаткові фінансові ресурси для розвитку особливо депресивних районів.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку екстремального туризму у світі

та характеристика основних видів, які активно розвиваються в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку туристичної галузі та конкуренції, яку ми можемо спостерігати на ринку, туристичним фірмам недоцільно обмежуватися лише класичними турами на кшталт пляжного відпочинку до Туреччини чи Єгипту. Адаже попит клієнтів туристичної фірми не є сталим і може змінюватися залежно від різних обставин. Тому фірмам потрібно враховувати нові запити споживачів та обов'язково враховувати їх побажання і відстежувати сучасні тенденції розвитку напрямів туристичної справи. Одним із таких видів туризму є екстремальний туризм, котрий набирає популярність у всьому світі та приваблює все нових і нових туристів. Слід зазначити, що сьогодні немає чіткого тлумачення поняття «екстремальний туризм». Тому ми проаналізували вже наявні визначення цього поняття, які були досліджені науковцями (табл. 1).

Таким чином, аналіз дефініцій дає змогу дійти висновку, що «екстремальний туризм» – це вид пригодницького туризму, що характеризується відвідуванням природних або штучно створених людиною об'єктів, пов'язаний із певним ступенем ризику для туриста, під час якого відбувається мобілізація фізичних та психологічних резервів людини, в результаті якого вона отримує позитивний адреналін, емоції і незабутні враження.

Екстремальні види відпочинку останнім часом завойовують усе більше сердець серед простих туристів, оскільки він має на меті задоволення потреб мандрівників у отриманні гострих відчуттів, вражень, досягнення результатів тощо. На нашу думку, основними чинниками, що сприяють стрімкому розвитку екстремального туризму, є соціально-психологічні потреби туристів. Зокрема, І.В. Свида вважає, що привабливими регіонами в цьому плані є Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська області та АР Крим. У Закарпатській області досить

Таблиця 1

Аналіз поняття «екстремальний туризм»

Автор	Дефініція поняття
В. Притков, А. Жердьов	Екстремальний туризм – це вид туризму, який об'єднує подорожі, що пов'язані з активними способами пересування і відпочинку на природі та найвищим ризиком для життя [1]
В. Абрамов	Екстремальний туризм – це різновид спортивного туризму, здійснення якого потребує спеціальних навичок, знань, техніки й екіпірування, пов'язаний з украй граничними фізично-психічними можливостями людського організму в умовах чітко встановленого ризику, рівень допустимості якого визначається мінімальною ймовірністю заподіяння школи життю або здоров'ю туриста, в результаті чого людина отримує позитивний адреналін і незабутні враження [2]
С. Фокін	Екстремальний туризм – види подорожей, що значно перевищують нормативні вимоги класифікатора спортивних подорожей, а також форми діяльності з підвищеним ризиком, які здійснюються під час спортивних походів або спеціалізованих змагань [3]
М. Кляп	Екстремальний туризм – різновид туризму, який пов'язаний із певним ступенем ризику [4]
В. Казаков	Екстремальний туризм – це різновид туризму, який передбачає відвідування різноманітних природних або техногенних об'єктів, що несуть певний ризик для здоров'я людини [5]

багато місць, де щорічно проводять організований екстремальний відпочинок та екстремальні змагання. До таких місць належать м. Мукачеве, місцевість санаторію «Карпати» та санаторію «Синяк», м. Ужгород, місцевість Невицького замку, також околиці річки Боржави, гори Стой та гори Говерли [10]. Однак, ми вважаємо, що в Україні в інших регіонах також існують можливості щодо розвитку екстремального туризму. Тому насамперед доцільно дослідити види екстремального туризму, які активно розвиваються, і в Україні їм приділяється незначна увага. Оскільки єдиної думки щодо класифікації видів екстремального туризму не існує, ми пропонуємо систематизувати всі види за місцем проведення. Це дало змогу виокремити 5 основних видів екстремального туризму: водний, повітряний, гірський, наземний, екзотичний (табл. 2).

Отже, наведена вище класифікація демонструє, що екстремальний туризм розвивається з кожним роком все більше і більше серед різних верств населення з різним рівнем доходу. Виникають нові напрями екстремального туризму – чорний туризм, джайлоо-туризм, космічний туризм, атомний туризм, кайтсерфінг, що привертає увагу нових мандрівників, особливо молодого покоління, які прагнуть активного та ризикового відпочинку. Доцільно їх охарактеризувати.

Космічний туризм – це надання права одній особі або групі осіб здійснити космічну подорож. Суть цього виду туризму полягає в тому, що туристи здійснюють політ на навколосезному орбіту або в космос. Сьогодні лише декілька компаній надають послуги з космічного туризму, а саме Blue Origin, XCOR Aerospace, Virgin Galactic. Слід зазначити, що головним мотивом під час вибору космічного туризму є соціально-психологічні фактори – бажання пізнати незвідане, покращити власний імідж серед оточення, розважитись і отримати нові відчуття тощо [7].

Джайлоо-туризм – це різновид туризму, який передбачає життя туриста у первісному племені з усіма привабливостями кочового побуту [4]. Цей вид туризму характеризується одним із найвищих ступенів небезпеки серед усіх видів екстремального туризму, оскільки сьогодні лівова частина туроператорів світу прагне формувати тури до все менш освоєних територій світу, що створює додатковий ризик для туристів з усіх куточків планети [8]. Найкраще джайлоо-туризм розвивається у Киргизстані, Таїланді, країнах Африки тощо.

Одним із нетрадиційних видів туризму є чорний туризм. Чорний туризм – це вид пізнавального туризму, що пов'язаний з відвідуванням місць та об'єктів, котрі пов'язані зі смертю. Цей вид туризму складається з таких складників, як:

– туризм по цвинтарю – це різновид чорного туризму, котрий характеризується відвідуванням могил відомих людей;

– туризм катастроф – це різновид чорного туризму, що характеризується подорожжю до

місць стихійних лих – землетрусів, ураганів, штормів, хімічних катастроф, транспортних катастроф і покинутих міст;

– містичний туризм – це різновид чорного туризму, де люди мають можливість доторкнутися до потойбічного світу;

– туризм «смерті» – це різновид чорного туризму, що передбачає відвідуванням місць, котрі пов'язані зі смертю, таких як концентраційні табори, місця серійних маніяків, території чи об'єкти, які пов'язані зі знищенням людей внаслідок релігійних дій.

Атомний туризм – це відносно новий різновид туризму, що передбачає відвідування місць, котрі пов'язані з випробування атомних бомб, музеїв з ядерною зброєю тощо. Найбільш популярними напрями цього виду туризму є Хіросіма та Нагасаки (Японія), Чорнобиль (Україна) та місця ядерних випробувань.

Кайтінг – це надзвичайно екстремальний та захопливий вид відпочинку, що передбачає рух по хвилях під дією сили тяги, який розвивається з допомогою утримуваного спортсменом повітряного змія – кайта. Кайт-тури з кожним роком все більше завойовують популярність серед активних туристів молодого покоління. Так, деякі туристичні агентства пропонують спеціальні кайт-тури для шукачів активного відпочинку.

Одноосібно від усіх видів екстремального туризму стоять тури, що самі собою є самодостатніми і не підпадають під жодну наведену вище класифікацію. Ці види відпочинку до снаги лише відчайдушним екстремалам. До них ми можемо віднести тури до жерла діючих вулканів, тури «назустріч торнадо», дайвінг в Антарктиці, тури на виживання.

Подорож до гирла діючих вулканів увійшли в моду лише нещодавно. Цей вид туризму є екстремальним сам по собі, але деякі туроператори пішли далі і поєднали мандрівку до вулкану зі стрибком до нього з банджи. Це дійство пропонують туристам лише у Чилі, воно коштує чималих грошей, а саме 13 тис. доларів [9]. Серед найбільш популярних напрямів можна виокремити Індонезію, Чилі, Філіппіни, США, Нову Зеландію, Ісландію тощо.

Туристичний напрям «назустріч торнадо» є досить молодим. Він зародився близько 15 років тому. Цей вид туризму призначений лише для найвідчайдушніших туристів, оскільки він потребує неабиякої сміливості та підготовки. Найбільшого розвитку він досяг у Сполучених Штатах Америки.

Дайвінг є одним із найпопулярніших різновидів екстремального туризму. Всі звикли занурюватися у морські глибини на райських пляжах, але шукачам гострих відчуттів цього вже недостатньо і вони прагнуть чогось нового. Тому креативні туроператори вирішили створити дайв-крузи до Антарктиди для екстремальних туристів. Під час занурення дайвер може поспо-

Види екстремального туризму (розроблено авторами на основі [6])

ВОДНИЙ		
ПІДВИД	ХАРАКТЕРИСТИКА	ПОПУЛЯРНІ НАПРЯМИ
Дайвінг	занурення під воду зі спеціальним спорядженням	Єгипет, Туреччина, Таїланд, Греція, Філіппіни, Мальдіви
Водні лижі	один із найвідоміших видів активного відпочинку, що характеризується пересуванням по поверхні води на лижах, тримаючись за трос, з'єднаний з катером або іншим плавальним засобом	США, Австралія, Греція, Кіпр, Туреччина, Італія
Вейкбординг	комбінація водних лиж, сноуборду, скейта і серфінгу	Швейцарія, Італія, Австралія
Каякінг	вид сплаву по річці, використовуючи одномісний човен – каяк	Аляска, Мексика, Фіджі, Коста-Ріка, Нова Зеландія
Рафтинг	екстремальний спуск по гірській річці на каное або спеціальних плотах	Бразилія, Аргентина, Непал, Норвегія, Таїланд
Віндсерфінг	вид вітрильного спорту, що характеризується керуванням дошкою невеликого розміру зі встановленим на ній вітрилом	Мальдіви, Філіппіни, Індія, Шрі-Ланка, Індонезія
ПОВІТРЯНИЙ		
Парашутизм	вид авіаційного спорту, що передбачає використання спортсменом парашуту під час стрибка з повітряного транспорту	Широко розповсюджений
Фрістайл	красивий показ різноманітних елементів у повітрі парашутистом	ОАЕ, США, Франція, Непал
Скайсерфінг	стрибки з лижами, під час яких виконуються різні фігури у вільному падінні	Франція, США
Дельтапланеризм	вид спорту, в якому змагання проводяться на літальному апараті, важчому за повітря	США, Бразилія, Швейцарія, Туреччина, Мексика
Бейс-джампінг	стрибки-польоти з парашутом з висотних об'єктів – будівель, башт, мостів, гірських скель тощо	Водоспад Анхель, Бурдж-Дубай, парк Йосеміті тощо
Парапланеризм	політ на спеціальному літальному апараті без двигуна	Франція, Туреччина, Італія, Словенія, Нова Зеландія
ГІРСЬКИЙ		
Альпінізм	вид спорту, що основною метою ставить сходження на природні та штучні скелі, зокрема на гірські вершини	Гірські системи: Альпи, Гімалаї, Анди, Кіліманджаро
Спелеотуризм	подорож по печерах із спорядженням і подоланням у них різного роду перешкод	Швейцарія, Філіппіни, США, Франція, Беліз
Скелелазіння	вид спорту, який полягає у вільному лазінні по природному або штучному рельєфу	США, Канада, Німеччина, Таїланд, Греція
Гірські лижі	спуск із гір на спеціальних лижах по заздалегідь підготовленому маршруту	Швейцарія, Австрія, Італія, США, Канада
Сноубординг	спуск по снігу з гірських схилів на спеціальній дошці	Канада, Австрія, США тощо
Фрірайд	спуск по снігу з гірських схилів поза трасою	Швейцарія, Франція, США
НАЗЕМНИЙ		
Трекінг	вид активного відпочинку, пішохідна туристична подорож	Широко розповсюджений
Велотріал	багатоденна велосипедна подорож	Широко розповсюджений
Маунтінбайкінг	подорож на велосипеді по гірській місцевості	Широко розповсюджений
Даунхілл	спуск по крутих схилах на велосипеді	Широко розповсюджений
Сафарі	недорогі екскурсії до дикої природи	Єгипет, Алжир, ОАЕ, Kenia
ЕКЗОТИЧНИЙ		
Космічний	польоти в космос або на навколоземну орбіту в розважальних чи науково-дослідних цілях	–
Джайлоо-туризм	один з нових видів туризму, що влаштовується в населені корінними народами важкодоступні місця, які віддалені від сучасних цивілізаційних благ	Африка, джунглі Амазонки, тундри Сибіру і Північної Америки, степ Азії

Закінчення таблиці 2

Чорний туризм	різновид туризму, пов'язаний з відвідуванням місць і пам'яток, історично пов'язаних зі смертю і трагедією	Табори смерті у Польщі, Тауер, в'язниця Алькатрас
Атомний туризм	відносно новий вид туризму, в якому люди хочуть полоскотати собі нерви в місцях, раніше сильно забруднених радіацією	Фукусіма 1 (Японія), Чорнобиль (Україна) тощо
Кайтсерфінг	катання по воді на кайті	США, Філіппіни

Джерело: побудовано авторами на основі [6]

Таблиця 3

Найбільш небезпечні країни світу

Країна	Причина небезпеки для туриста
Венесуела	Сьогодні ця країна знаходиться у стані кризи. Відбуваються зіткнення між населенням країни та поліцейськими із застосуванням зброї. Тому зараз туристичну подорож до Венесуели може вибрати лише відчайдушний екстремал.
Лівія	У країні озброєний конфлікт, внаслідок якого в'їзд туристів небажаний.
Афганістан	Часто відбуваються теракти, в яких беруть участь терористи-смертники. Також у країні спостерігається викрадення туристів з метою отримання викупу.
Гаїті	Близько 80% населення Гаїті живе за межею бідності, тому на острові багато банд і озброєних угруповань, для яких викрадення туристів являється мало не кращим способом заробітку.
Північна Корея	Входить у число країн, небезпечних для туристів внаслідок того, що тут неспокійна обстановка, проблеми зі в'їздом і переміщенням усередині країни.
Ірак	Часто виникають терористичні атаки. Викрадення людей з метою викупу. Також у цій країні існує релігійна нетерпимість, котра може призвести до серйозного конфлікту.
Гондурас	У країні існує високий показник насильства і злочинності щодо туриста.
Сомалі	У країні вже близько 20 років йде громадянська війна, і вона представляє велику небезпеку для туристів. У прибережних водах промишляють пірати, які захоплюють судна.
Чад	Одна з найкорумпованіших країн світу. У цій країні постійно виникають збройні конфлікти між різноманітними угрупованнями.
Судан	Країна, де не припиняється громадянська війна. Існує можливість викрадення туриста з метою викупу, тому ця країна не бажана для туристичної подорожі.

Джерело: побудовано авторами на основі [9]

стерігати за морськими левами, пінгвінами, тюленими тощо. Однак лише одного бажання та грошей буде не досить. Турист повинен отримати сертифікат міжнародного зразка з не менш ніж 20 зануреннями у різноманітних температурних умовах [9].

На нашу думку, тури на виживання – це один із найбільших небезпечних видів екстремального туризму. Сутність його полягає в тому, що турист на добровільних засадах відправляється в джунглі, тропіки або в інші незвичні природні умови з метою виживання. З кожним роком тури на виживання не втрачають свою популярність, а навпаки – чисельність туристів-екстремалів збільшується. Найвищого розвитку тури на виживання досягли в Індонезії, Таїланді, Еквадорі, Намібії тощо. Зокрема, існують країни, які самі по собі несуть небезпеку для туристів. Вони привертають увагу вже більш досвідчених мандрівників, оскільки туристи прагнуть нових гострих відчуттів. Слід зазначити, що спеціалісти International SOS розробили інтерактивну мапу світу, на якій відзначили найбільш

небезпечні і безпечні країни світу для подорожей у 2017 році (табл. 3). Під час формування мапи експерти враховували різноманітні фактори. Наприклад, несприятлива політична ситуація, тероризм, високий рівень злочинності, надійність транспортної системи, ефективність реагування служб безпеки на скоєння злочинів тощо [10].

Висновки. Отже, проаналізувавши цю таблицю, можна дійти висновку, що найбільш небезпечними регіонами світу для туристів є країни Африки, країни Близького Сходу, країни Карибського басейну, меншою мірою – країни Південної Америки. Найбезпечнішим регіоном світу для туристів обрали Європу.

В Україні існує велика кількість як природних, так і штучних місць для розвитку екстремального туризму. Наприклад, у Рожнятівському районі на базі туристичного комплексу «Вільні Вітри» працює другий за розміром в Україні альпін-парк. Альпін-парк – це революційно новий, модний вид активного туризму, який являє собою набір взаємозалежних атракціонів, які розміщені на

висоті 1, 3, 5, 7 метрів над землею і складаються з суцільних перешкод, подолання яких вимагає винахідливості та умінь переміщатися на висоті, підкорювати підйоми і спуски, як це роблять альпіністи та скелелазя.

Учасниками такого виду розваг можуть бути як дорослі, так і діти, причому з різним рівнем фізичної підготовки – від елементарної до спортивної. Брак та наявність досвіду, рівень спортивних умінь та навиків, а також вікова категорія учасників дають змогу визначити потрібний рівень складності перешкод і висоти атракціонів альпін-парку. Альпін-парк дає змогу не тільки чудово провести час, а й проявити свої спортивні навички, гнучкість тіла, логічність мислення. Цей вид спортивних занять об'єднує учасників, проявляє командний дух, дає можливість позмагатися і продемонструвати свої лідерські якості.

Л.В. Казаков [11] відзначає, що саме Кривбас є найунікальнішим регіоном з позиції набору і територіальної структури антропогенних ландшафтів. Тут поєднані майже всі відомі різновиди створених людиною ландшафтів в Україні: промислові, дорожні, водогосподарські, селитебні,

лісгосподарські та ін. Для екстремального туризму найціннішими об'єктами на території Кривбасу є гірничопромислові ландшафти – відвали, кар'єри, шахтні провали, розкриті шахтні порожнини, підземні порожнини працюючих та законсервованих шахт, гідровідвали-шламосховища гірничо-збагачувальних комбінатів. Всі ці ландшафти характеризуються кам'янистим або суглинково-піщаним субстратом, значною крутизною схилів (20–45° і більше), заростями високої трави, густим та розрідженим лісом, нагромадженнями кам'яних брил, щебенюватими дорогами, наявністю скель у кар'єрах, дрібною горбистою поверхнею відвалів, обривистими колодязями шахтних провалів глибиною до 50 м, вертикальними і каскадними підземними ходами шахт до глибини 100 м і більше, присутністю горизонтальних штолень і штреків. Проте небезпечні місця є у кожній країні, і безпечність подорожі буде залежати як від організаторів, так і від самих туристів, які повинні не тільки проходити інструктажі, але й їх дотримуватися. Основним завданням при цьому є створення безпечних умов і запобігання знищенню природних ресурсів, які будуть використовуватися.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Притков В. Екстремальний туризм в Україні: сучасний стан та перспектива розвитку / В. Притков, А. Жердєв // Географія та туризм. – 2012. – № 1. – С. 44–52.
2. Абрамов В. Перспективи розвитку екстремального туризму / В. Абрамов, К. Оплаканець // Вісник Харківської національної академії міського господарства. – 2012. – № 4. – С. 77–79.
3. Фокін С. Туризмологічні аспекти спортивного туризму / С. Фокін // Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету. – 2010. – № 2. – С. 207–213.
4. Кляп М. Сучасні різновиди туризму: [навч. посібник] / М. Кляп, Ф. Шандор. – К.: Знання, 2011. – 334 с.
5. Казаков В. Екстремальний туризм на Криворіжжі / В. Казаков // Дніпропетровський альманах. – 2009. – № 3(1). – С. 44–12.
6. Перспективи розвитку екстремального туризму в Україні / Д.В. Мангушев, В.В. Соколова, Н.Я. Тимків // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2016. – Т. 21, Вип. 5. – С. 32–36. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2016_21_5_8
6. Космічний туризм – екзотичні тури в космос [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.magey.com.ua/ljudina/348-kosmichnij-turizm-ekzotichni-turi-v-kosmos>
7. Лисова Ю.В. Джайло-туризм: відпочиваємо по-первісному [Електронний ресурс] // Аргументи і факти: Електронний мережевий журнал. – Режим доступу: <http://aiftravel/25530>
8. Божевільні подорожі: 5 найекстремальніших ідей для відпочинку [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://ru.hellomagazine.com/stil-zhizni/puteshestviya/4914-bezumnoe-puteshestvie-5-samykh-ekstremalnykh-idey-dlya-otdykha.html>
9. Небезпечні країни для туристів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.travelriskmap.com/>
10. Свіда І.В. Сучасні форми екстремального туризму в Україні / І.В. Саїда // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Випуск 1(41). – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://tourlib.net/statti_ukr/svyda2.htm
11. Казаков В.Л. Потенціал Криворіжжя для цілей розвитку екстремального туризму / В.Л. Казаков // Географічні дослідження Кривбасу. – Випуск 4. – Кривий Ріг: Видавничий центр, 2009. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://krt.dp.ua/images/files/>